

Landskabet

De markante dalformer er dannet i slutningen af sidste istid for ca. 22.000 år siden, hvor isen stoppede sin fremrykning mod vest. Tunneldalen, der løber ca. 25 km øst-vest fra Vojens gennem Haderslev til Lillebælt, blev skabt af smeltevandet, som dengang fossede mod vest i en tunnel af isen. I dag er dalen præget af vandløb, søer og skove vekslede med dyrkede områder. Fra dæmningen ved Tørningvej får du et godt indtryk af dalens forløb.

Vandet i tunneldalen har haft en afgørende betydning for den aktivitet, der har været i området gennem de seneste 700 år. Landskabets udformning har gjort det muligt at udnytte vandkraften industrielt i et omfang, der gør, at det siges, at "Industriens vugge stod ved Christiansdal".

Tørning Borg og Voldsted

Voldstedet Tørning Borg fører os tilbage til slutningen af 1200-tallet. Denne middelalderborg var engang Sønderjyllands største. Fra borgen kunne man kontrollere de vigtigste veje mellem Sønderjylland og Nørrejylland, og det gjorde borgen til en vigtig brik i magtkampen mellem de danske konger og de holstenske grever. Borgen har været belejret af Valdemar Atterdag og af Erik af Pommern, og har desuden været bolig for de kongelige amtsmænd fra 1497 til den brændte i 1597. Efter branden blev borg og volde sat i stand til nye krige. Sidste gang var under treårskrigen fra 1848-50.

I dag er kun borghøjen tilbage, men du kan se en model af borgen i Herredsfogedens Hus.

Møllebygningerne

Nedenfor borgområdet ligger selve Tørning Mølle, hvor man siden middelalderen har udnyttet de enorme vandmasser. I flere århundreder havde møllen en central betydning for landsdelen. Indtil 1975 var møllen i brug som korn- og melmølle, og der er en drøm om i fremtiden at få møllen til at fungere som sådan igen. I dag producerer møllen elektricitet ved hjælp af en Francis-vandturbin fra 1908. Den fine teknik kan studeres på et besøg i møllens kælder. Selve møllebygningen er brændt ned flere gange, og hver gang er der foretaget ændringer og forbedringer på møllen. Den nuværende bygning er opført efter en brand i 1907.

Møllerhuset, som også kaldes hovedhuset, har fine kvaderpudsede dekorationer. Huset rummer i dag blandt andet lokalhistorisk arkiv og "Anne Caroline Amalie Hoffs Mindestue".

Herredsfogedens Hus ligger helt ned til Stevning Dam. Det er opført i begyndelsen af 1700-tallet og var oprindeligt et krosted.

Mølleparken

Det er en særlig oplevelse at gå en tur op på voldene og ned gennem Mølleparken. Her står nemlig mange forskellige og meget gamle træer. Det ældste træ er en ægte kastanie, der blev plantet i år 1800, men de fleste træer er fra starten af 1900-tallet. Mange af træerne har skilte med navn og alder (se kortsiden).

Miljøministeriet købte voldstedet og parken omkring Tørning Mølle i 1982. Bygningen "Herredsfogedens Hus" er overdraget til den selvejende institution "Tørning Mølle", der også har lejet møllebygningen med turbiner og anlæg samt udbygningerne med vogndepot.

Der er mange aktiviteter på steder, bl.a. forskellige markeder, friluftsspil og 1. maj møder.

Christiansdal

Christiansdal Vandkraftanlæg har siden begyndelsen af 1900-tallet produceret elektricitet ved hjælp af vandkraft, men allerede fra slutningen af 1700-tallet har man udnyttet vandkraften på stedet. I 1772 blev Danmarks første fabrik til fremstilling af blikplader anlagt netop her. I årene 1780-1911 husede Christiansdal mange forskellige virksomheder, f.eks. lærredsvæveri, blegeanstalt, stampemølle, glasstøberi, spejlglas, sodafabrik, cellulose, papirfremstilling samt elproduktion.

I 1862 blev den 1200 meter lange kanal udgravet med håndkraft for at øge udnyttelsen af vandkraften fra Stevning Dam. Kanalen blev gravet, så den var på niveau med Stevning Dam for at opnå en faldhøjde på 13 meter ved Christiansdal. I 1870 blev vandhjulene erstattet med turbiner.

Da celluloseproduktionen var på sit højeste i 1870-1907, var der mellem 200 og 300 mennesker beskæftiget på fabrikken. Der blev anlagt et gasværk, som gjorde det muligt at arbejde i døgndrift. Desværre ødelagde en brand i 1907 størstedelen af fabriksanlægget.

Udnyttelsen af vandkraften blev genoptaget i 1911 med etableringen af et elværk med én turbine. Det første år producerede værket 80.000 kWh, hvilket dækkede halvdelen af elforbruget i Haderslev. Da man i 1920 begyndte at udnytte vandet i højkanalen og installerede en ny turbine, blev den årlige produktion øget til over 300.000 kWh.

Et hæfte om kraftværket og det gamle industrianlæg kan købes på stedet eller på turistbureauet. Rundvisning kan arrangeres ved henvendelse til Vojens Turistbureau på tlf. 74 20 39 70.

Vandretur

Hvis du vil gå turen mellem Christiansdal og Tørning Mølle, er der flere muligheder. Teglholtvej er den næsten direkte vej gennem den smukke bøgeskov, men du kan også vælge den afmærkede rundtur gennem Kirkekobbøl og Teglholt skov (se kortet). Fra Tørning Mølle følges højkanalen til Christiansdal. Turen går forbi det gamle engområde, Tegleng og Brunsbyttel. Her er et fantastisk dyreliv, og med lidt held kan isfuglen ses, når den flyver forbi. Fra Christiansdal går turen gennem Teglholt skov, langs østenden af engen Brunsbyttel og videre gennem Kirkekobbøl skov, inden du igen står ved Tørning Mølle.

Velkommen til Tørning Mølle og Christiansdal

Bålplads: Nord for Tørning Mølle findes bålplads, som frit kan benyttes (se kortet).

Lystfiskeri: Du må fiske i Stevning Dam - nordvest for Tørning Mølle (se kortet). Fiskekort kan købes hos Harry Simonsen, Tørningvej 3, Hammelev, 6500 Vojens og hos Finn Nielsen, Tørningvej 6, Hammelev, 6500 Vojens.

Primitiv overnatning: Syd for Christiansdal - Christiansdalvej findes en primitiv overnatningsplads med toilet (se kortet). Pladsen kan frit benyttes. Du kan komme til pladsen via en sti syd om Christiansdal Elværksdam og ad gangbroen over Tørning Å.

Christiansdal Vandkraftanlæg (Elværk): Hvis I som gruppe vil ind i elværket, kan I kontakte Naturstyrelsen, Sønderjylland. Se www.nst.dk.

Rundvisning i området: Større grupper kan kontakte Vojens turistbureau for rundvisning. Tlf. 74 20 39 70, www.vojens.dk

Naturvejledning: Naturstyrelsen, Sønderjylland arrangerer ture og står til rådighed med forslag og ideer til aktiviteter. Læs mere på www.nst.dk.

Området ved Tørning Mølle og Christiansdal administreres af Naturstyrelsen, Sønderjylland. Find flere oplysninger på www.nst.dk.

• Tørning Mølle og Christiansdal

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

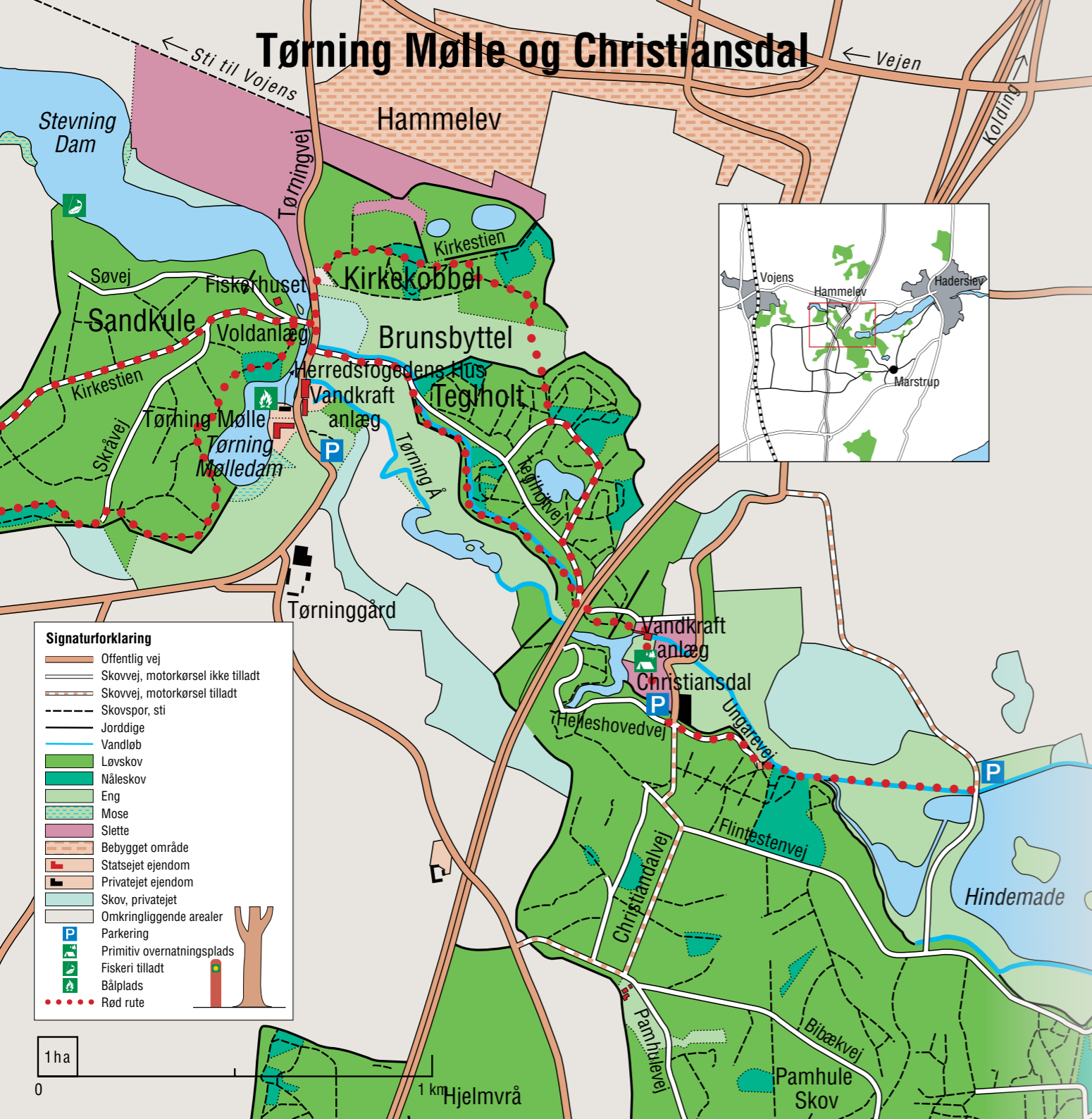
www.nst.dk • Tlf: 7254 3000

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Tørning Mølle og Christiansdal

Tørning Mølle og Christiansdal

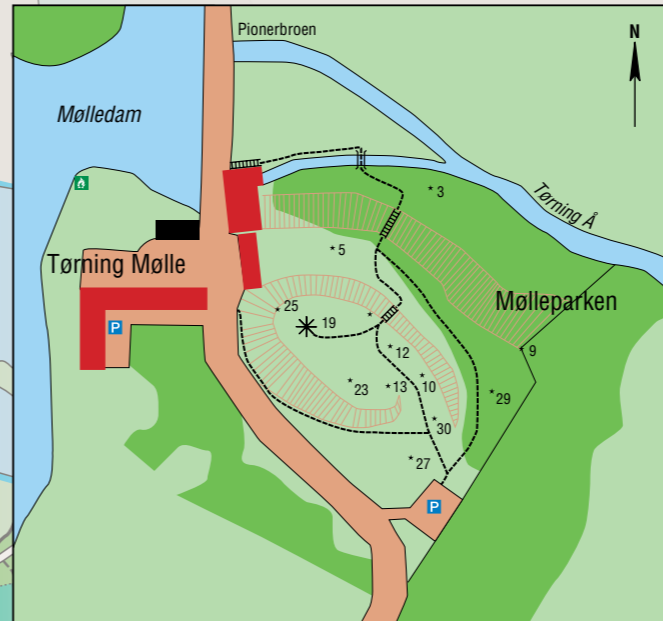
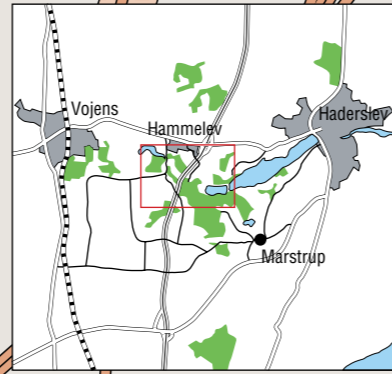
Signaturforklaring	
	Offentlig vej
	Skovvej, motorkørsel ikke tilladt
	Skovvej, motorkørsel tilladt
	Skovspor, sti
	Jorddige
	Vandløb
	Løvskov
	Nåleskov
	Eng
	Mose
	Slette
	Bebygget område
	Statsejet ejendom
	Privatejet ejendom
	Skov, privatejet
	Omkringliggende arealer
	Parkering
	Primitiv overnatningsplads
	Fiskeri tilladt
	Bålplads
	Rød rute

De gamle træer ved Tørning Mølle

Mølleparkens mange forskellige og gamle træer er værd at kigge nærmere på. Du kan læse om dem alle på www.skovognatur.dk/haderslev, men her er et lille udvalg:

- 3. Alm. Platan** (*Platanus x Acerifolia*), plantet i 1860. Den er meget anvendt som allé og vejtræ, specielt i byer, da den tåler en del luftforurening.
- 5. Taks** (*taxus baccata*), plantet i 1940. Taksens bær og frø er giftige for mennesker og husdyr. Derimod nyder fuglene godt af dem og ved hjælp af fuglene, spredes frøene. Bueskyttens langbuer blev fremstillet af seje, spændstige stykker taks, der kunne bøjes uden at knække.
- 9. Småbladet Lind** (*tilia cordata*), plantet i 1890. Tilbage i tiden har man overalt i landet plantet lind. Lindens var et helligt træ, som man mente især beskyttede mod lynnedslag. Lindetræets blomster har en meget sødlig lugt, der tiltrækker bier, og lindehonning skulle være noget af det fineste, man kan få. Lindeblade plukket i maj og juni kan bruges i salat. Blomsterne springer ud i juli og kan bruges til både snaps og te.
- 10. Hængebøg** (*Fagus silvatica pendula*), plantet i 1830. Bøgens latinske slægtsnavn *Fagus* har relation til udsagnsordet "at æde". Mange steder samles bogene om efteråret til dyrefoder. Til menneskeføde egner de sig ikke direkte, men de kan forarbejdes til et værdifuldt produkt. Garvesyren fjernes, bogen tørres, afskalles og males til mel, der kan bruges til bagning. De unge blade kan om foråret bruges i salat.
- 12. Alm. Valnød** (*Castanea sativa*), plantet i 1880. Valnød menes at være indført i 1300-tallet. Siden 1500-tallet er den brugt som lægemiddel, men nu anses den mest som nydelsesmiddel.

13. Ægte Kastanie (*Castanea sativa*), plantet i 1800. Træet blev indført i munketiden, og kendes også som spise-kastanie. Kastanien nævnes i flere lægeråd fra begyndelsen af 1400-tallet.

15. Avnbøg (*Carpinus betulus*), plantet i 1960. Avnbøg er ikke, som mange tror, i familie med bøg, men er en art helt for sig selv. Avnbøg vokser langsomt og ses ofte anvendt som hæk, da den bedre tåler at blive klippet end almindelig bøg.

19. Småbladet Elm (*Ulmus carpiniifolia*), plantet i 1900. Træet er, som de fleste andre store elmetræer i Danmark, dødt. Det er et resultat af elmesygen. Sygdommen overføres af en lille bille og får træet til at danne tyller – små udposninger, der lukker for tilførselen af vand og næring op gennem træet.

23. Blodbøg (*Fagus silvatica atropunicea*), plantet i 1850. Variant af almindelig bøg. Bladene er grønne når de springer ud, men skifter hurtigt farve til dybt rød.

25. Stilkeg (*Quercus robur fastigiata*), plantet i 1910. Egen er meget stærk og holdbar, og har derfor været brugt til bygningstømmer, møbeltræ og skibsbygning i århundreder. Træets frugt, agern, har et stort næringsindhold, og tidligere fedede man svin op med bog og agern.

26. Duetræ (*Davidia involucrata*), plantet i 1975. Duetræet bliver op til 15 m højt. Det har sit navn fra de store hvide blomster, der bevæger sig som flyvende duer i vinden. Træet er hjemmehørende i Kina.

27. Thuja (*Thuja plicata x Thuja standishii*), plantet ved naturskolens indvielse i 1988. Der er tale om en krydsning, frembragt som led i et resistens på Arboretet i Hørsholm. Krydsningen er i de senere år plantet ud i mange danske skove.

29. Amerikansk Ask (*Fraxinus americana*), plantet ved naturskolens indvielse i 1988. Frøet er indsamlet i Montreal, Ontario, Canada. Træet er meget sjældent i Danmark, og ses oftest i arboreter og i botaniske haver.

30. Kæmpetræ (*Sequoiadendron giganteum*), plantet i 1991. Træet kaldes også Mammuttræ og kan blive op til 3400 år gammel. I USA har man fundet et træ over 100 m højt og med en omkreds på 27 m. Store træer i Danmark er meget sjældne, da de ikke tåler strenge vintre, men yngre træer ses hist og her.